

Ger Harmsen

Ds Veenweg 58

8456 HS De Knipe

Afscheid van Dirk Struik

Vooraan in de communis

Dirk Struik was heel zijn leven socialist. Zijn werkzame leven omvat zelfs de periode van het communisme, onder deze naam, als politieke macht (1918-1989). Wie zich als communist manifesteerde stak zijn nek uit. Struik dwong respect af voor incasseringsvermogen waarmee hij, temidden van de anticommunistische heksenjacht van McCarthy in de VS kort na de Tweede Wereldoorlog, zijn overtuiging staande hield. Ger Harmsen schetst de groei van Struiks overtuiging. Hij beschrijft de opkomst van het communisme als revolutionair socialisme in Nederland in het begin van de twintigste eeuw en Struiks betrokkenheid bij de opbouw van deze beweging.

Al voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog kwam Dirk Struik, geboren in 1894, in de hoogste klas van de HBS te Rotterdam in nauwer contact met de wiskundeleraar G.W. ten Dam die hem niet alleen privé meer wiskunde bijbracht dan de schoolstof omvatte, maar ook kennis liet maken met het socialisme. Ten Dam, een Delftse ingenieur, had op zijn beurt de invloed ondergaan van prof. B.H. Pekelhaar die onder studenten aan de Delftse Technische Hogeschool met hart en ziel colleges over socialistische theorieën gaf.

Ten Dam maakte in Rotterdam deel uit van een kring rond Dr. Willem van Ravesteijn, historicus en mede-oprichter van de Sociaal-Democratische Partij (SDP) die opgericht was nadat een deel van de marxistische linker-vleugel onder leiding van David Wijnkoop in 1909 uit de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP) gezet was. Van dit piepkleine partijtje was ook Ten Dam lid. In de kring rond Van Ravesteijn, waartoe overigens geen enkele arbeider behoorde, kwam Struik in aanraking met aanhangers van het historisch materialisme, de maatschappijtheorie van Marx. Zelf zegt hij hiervan: "Dit contact met het marxisme opende een nieuwe wereld, zoals het dat voor zoveel anderen heeft gedaan, nog doet en nog lang zal doen. Het gaf je een gevoel van richting; in de beweging kon je werken aan een betere maatschappij verbonden met de krachten die de maatschappij zelf onophoudelijk voortbracht, werken voor een visioen, maar een dat de werkelijkheid omvatte. Het intellectueel perspectief was breed en duidelijk, de geschiedenis kreeg zin."¹

Op grond van zijn marxistisch inzicht had Van Ravesteijn voorspeld dat "de gewapende vrede" niet eindeloos zou voortduren en de imperialistische grootmachten met elkaar in

oorlog zouden geraken. Voor vele mensen, die meenden dat Europa daar te beschaafd voor geworden was, een absurde gedachte.²

De Eerste Wereldoorlog

Toen deze voorspelling in augustus 1914 echter toch uitkwam, was voor de jonge wetenschapper Struik de juistheid van de marxistische analyse van het wereldgebeuren bewezen en dit bepaalde zijn verdere intellectuele en wetenschappelijke leven. Het vermogen van het historisch materialisme tot analyse, diagnose en prognose was overtuigend gebleken en voor de rest van zijn lange leven hield Struik hier aan vast.

Pas in augustus 1915 sloot Struik zich, bijna 21 jaar oud, aan bij de SDP, de genoemde afsplitsing van de SDAP. Deze keerde zich onvoorwaardelijk tegen de bewapening en de vaderlandsverdediging. Volgens de aanhangers der marxistische imperialisme-theorie had de arbeidersklasse bij deze oorlog alleen maar te verliezen en niets te winnen. Het ging om grondstoffen, afzetmarkten, koloniën en gebiedsuitbreiding. De werkelijke vijand stond in eigen land. In Nederland bleef dit gelukkig een puur theoretisch debat, maar hoe zat het dan met België dat daadwerkelijk door

tische jeugdbeweging

de Duitse legers onder de voet gelopen werd? Anders dan de SDP, kondigden de leidingen van SDAP en het Nederlandse Verbond van Vakverenigingen (NVV) de klassenvrede, de 'godsvrede', af en schortten de klassenstrijd voor de duur van de oorlog op. Niet de gehele eigen aanhang hield zich hier echter aan en NVV-bonden vochten in deze oorlogsjaren nog menige staking uit.

Hoewel Nederland buiten de oorlog bleef, kwam Struik wel degelijk rechtstreeks met de gevolgen van de oorlog in aanraking. Al direkt stroomden Belgische vluchtelingen in grote aantallen naar Nederland. Maar ook kwamen duizenden politieke vluchtelingen en deserteurs uit Duitsland, Polen en Rusland naar Nederland. Dit leverde veel politieke contacten op. Met de terugkeer na de oorlog had ook Struik bemoeienis. De meeste problemen leverden enige duizenden Russen op die door de Nederlandse regering, uit angst voor revolutionaire propaganda, voor een deel in kampen werden opgesloten. Aangezien de regering elk contact met het nieuwe bolsjewistische bewind vermeed, was het bijna onmogelijk de repatriëring te regelen. Bovendien wilde de regering de mannen dienst laten nemen in de geallieerde legers die het sovjet-bewind

ten val moesten brengen. Wijnkoop interpeleerde in de Tweede Kamer. In zijn memoires schrijft Struik:

"De kampen werden evenwel na enige tijd opgeheven en verscheidene van de opgesloten konden de grenzen overschrijden. Zoals ik zei, er was enig (illegaal uit Sovjet-Rusland gekregen) geld beschikbaar en een paar maanden lang kregen sommigen van ons in Amsterdam en Rotterdam bezoek van personen die wat reisgeld wilden hebben. Het was een karwei om uit te zoeken wie dat geld nodig hadden en wie niet. Mijn vader en zijn huishoudster moeten vaak raar opgekeken hebben als ze de zonderlinge klanten zagen die Anton [zijn broer] en ik in ons partijwerk hadden opgepikt, armzalig geklede personen die op de meest onverwachte uren kwamen opdagen en in gebroken Nederlands om geld kwamen vragen. Maar we konden althans een aantal serieuze socialisten helpen, al ben ik bang dat we ook wel eens door nietsnutten bedrogen werden." (memoires, p. 230–231)

De Zaaier

In zijn studietijd te Leiden hoorde Struik tal van vooraanstaande socialisten spreken voor

de Leidse *Studenten-Vereeniging tot Studie van het Socialisme* die in 1914 opgericht was. Daarbij speelde vooral het napraten een grote rol. Na afloop in het café "onderhielden we ons vol respect met de rustige Pannekoek, de dynamische Wijnkoop, de ironische Van Ravesteyn, de ernstige Van der Waerden, de pessimistische Bongor of de geestige Mannoury." (memoires, p. 207) Struik was het meest onder de indruk van Henriëtte Roland Holst en zou later in het Engels aan haar en haar levensovertuiging een prachtige levensschets wijden. In zijn memoires typeerde hij haar als volgt: "Mevrouw Holst was niet bepaald de beste spreekster, met haar soms meisjesachtige bewegingen en enigszins hese stem, maar je vergat dat allemaal als je eenmaal meegesleept was door de inspiratie van haar totale toewijding aan de beweging, sprekend van hart tot hart, van geest tot geest, oproepend tot studie en actie — een zeldzame combinatie van intellectuele helderheid en beheerste emotie bij deze dichteres." (memoires, p. 207)

Struik werd niet alleen lid van de SDP, maar ook van de revolutionair-socialistische jeugdbond *De Zaaier*. Eerst iets over de voor geschiedenis van deze jeugdbond. De Zaaier

er was op 10 mei 1901 door SDAP'ers opgericht met als hoofdtak de strijd tegen het militarisme te voeren. De naam, een bijbelse metafoer, stamde van Roland Holst, op haar beurt geïnspireerd door Multatuli. Op het Brusselse congres der Socialistische Internationale in 1900 hadden de aangesloten nationale partijen de opdracht gekregen antimilitaristische socialistische jeugdbonden te stichten. De SDAP-leiding kweet zich met weinig enthousiasme van deze taak, want aan de opstandige jongerenclubs waar ze in hun jonge jaren in de oude beweging van Domela Nieuwenhuis mee te maken hadden gehad of zelfs lid van geweest waren, dachten ze met weinig geestdrift terug.

Henriette Roland Holst was echter de drijvende kracht en wist ook door te zetten dat De Zaaier een politiek en organisatorisch zelfstandige jeugdbond werd. Dat was en bleef een strijdpunt: moesten jongeren onder leiding van ouderen politiek opgevoed worden en zich het partijstandpunt eigen maken zonder zelf met eventueel een afwijkende mening aan de politieke discussie deel te mogen nemen, of: mochten de jongeren zonder inmenging van ouderen een eigen socialistisch standpunt innemen en eigenmachtig actie voeren? Roland Holst verdedigde levenslang de politieke en organisatorische zelfstandigheid van de socialistische jeugdbeweging en deed dit ook op de jeugdconferentie die aansluitend op het congres der Socialistische Internationale in 1907 te Stuttgart werd gehouden. Hier werd een Internationaal Jeugdbureau ingesteld. Behalve Roland Holst hielden Karl Liebknecht en Hendrik de Man op deze internationale jeugdconferentie de inleidingen.

Roland Holst, die gedurende haar lange leven het contact met jongeren zou blijven zoeken, onderhield een nauwe band met De Zaaier. In het gelijknamige blad vinden we tal van artikelen van haar hand. Toch zegvierde de SDAP-leiding inclusief Wijnkoop — dit speelde zich nog af voor zijn roeyement in 1909 — in zoverre dat het voeren van anti-militaristische actie plaats maakte voor socialistische ontwikkeling en opvoeding, maar het door het SDAP-bestuur gevraagde volwassenen-toezicht kwam er niet.

Een ingewikkelde situatie ontstond toen in 1909 verschillende leiders van de linkse oppositie binnen de SDAP buiten de deur gezet werden en de SDP oprichtten. De Zaaier probeerde geen partij te kiezen maar de SDAP-leiding maakte dit onmogelijk en stichtte ten slotte een eigen, door volwassenen geleide jeugdorganisatie die er geen eigen mening op na mocht houden.

De Zaaier leidde daardoor een kwijnend bestaan en dat deze niet overleed was te danken aan de inzet van Andries van Gool, die namens de SDP zitting nam in het bestuur van De Zaaier, en aan de voorzichtige steun van de Vlaamse Jonge Garde.³ De Zaaier miste echter de steun van Roland Holst die nog enige jaren in de SDAP bleef en De Zaaier kon zich moeilijk onttrekken aan de opgedrongen liefde van de dogmatische SDP.⁴

In deze jeugdorganisatie ging het dooernstig toe. Van naar buiten trekken, van de natuur genieten, van musiceren of naar een concert gaan was weinig of geen sprake, laat staan van frivoler vormen van amusement, zoals dansen of sportbeoefening. Het bleef bij een enkele picknick. Er werd gecolporteerd, gekalkt, actie gevoerd en voor alles vergaderd en gediscussieerd. Pas bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog kwam De Zaaier door het afwijzen van de landsverdediging lijnrecht tegenover de SDAP te staan en schaarde zich daardoor ook politiek aan de zijde van de SDP. Zo was de stand van zaken toen Dirk Struik lid werd. Hoewel vanuit zijn aanleg geneigd tot studie en het intellectuele debat, schuwde hij anders dan de meeste van zijn socialistische medestudenten de directe omgang met jonge arbeiders in De Zaaier niet en nam aan hun acties deel.

Nadat in 1917 De Zaaier eerst *Revolutionair-Socialistische Jeugdbond* aan haar naam toevoegde en in 1918 *Communistische Jeugdbond*, kwam Struik al snel naar voren. Uiteenlopende figuren als Van Ravesteyn en Van Gool lieten zich lovend over hem uit. In een brief aan Wijnkoop van 12 augustus 1919 merkte Van Gool vaderlijk op dat "Struik nog niet zoo aan alle kanten de boel overziet, al moet ik zeggen, dat het een leerling van me is, waar ik trots op kan zijn".

Het Verbond van Revolutionair-Socialistische Jongeren, onder de indruk van de Russische Revolutie uit de blauwe vrije jeugdbeweging voortgekomen, werkte samen met De Zaaier in een Jeugdcomité. De vertegenwoordigers van dit Verbond in het Comité stelden voor om Andries van Gool, die zeker niet meer tot de jongeren gerekend kon worden, te vervangen door Dirk Struik. In De Zaaier rees hier tegen fel verzet, maar Van Gool kalmeerde de gemoederen. Hij vond van zichzelf dat hij te zeer een exponent van de tot CPH omgedoopte SDP was en daarbij ondertussen bijna 37 jaar oud. Struik nam zijn plaats in als vertegenwoordiger van De Zaaier. Zo kwam Struik in contact met Jacq Engels, Jan Maurits en Koos van Geelen, allen afkomstig uit de Jongelieden Geheel Onthouders Bond, deel van

de vrije jeugdbeweging.

Bewust schoof Van Gool bij verschillende gelegenheden Struik naar voren om zelf wat op de achtergrond te kunnen blijven. Hij zette Struik ook aan het schrijven, maar, volgens zijn zeggen tegen Wijnkoop, hield hij daarbij wel diens hand vast. Toen Van Gool kort daarna, in oktober 1919, overleed, schreef Struik voor *De Nieuwe Tijd* een in memoriam vol respect en bewondering. Van Gool was, hoewel sterk dogmatisch ingesteld en met een optreden dat aan dat van een ouderwetse dominee deed denken, in de praktijk vaak heel soepel uit de overtuiging dat zijn opvatting toch zou zegevieren. Daarbij had hij de voor een oudere jeugdleider zeldzame eigenschap noch zichzelf te zoeken noch te willen domineren. Hierdoor wist hij kader te vormen en onder zijn leiding kwamen opmerkelijke figuren naar voren als Dirk Struik, Willem Dolleman, Brecht Willemse en Leen de Jong.

Russische Revolutie

Struik is in emotioneel opzicht diepgaand gevormd door de Russische Revolutie van 1917. De socioloog Karl Mannheim spreekt in dit verband van een 'Polarerlebnis' dat voor een bepaalde generatie bepalend is voor de rest van het leven en waardoor alle latere ervaringen, als door een magneetpool gericht, gekleurd worden. Door de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog kreeg de hoopvolle verwachting dat de Russische Revolutie in 1917 een nieuw tijdperk in de geschiedenis van de mensheid inluidde, een overheersende betekenis. Struik herhaalde in zijn memoires de woorden van Hegel over de Franse Revolutie: "Ze was een prachtige zonsopgang — alle denkende menselijke wezens hebben meegedaan om deze epoche te verheerlijken" en voegde hier in zijn eigen woorden aan toe: "De revolutie bracht nieuwe hoop na het bloedige bankroet van het kapitalisme, ze bood uitzicht op een nieuwe mensheid, en toonde de macht van de marxistische gedachte." (memoires, p. 218) Deze verwachting deelde hij met een groot aantal jongeren uit de vrije jeugdbeweging (Jacq Engels en Jan Maurits), met studiegenoten verenigd in de Revolutionair-Socialistische Studenten Bond (Jan en Annie Romein, Alex de Leeuw, J. Valkhoff), met kunstenaars en intellectuelen die elkaar gevonden hadden in de Bond van Revolutionair-Socialistische Intellectuelen (geleerden als Daniël de Lange, de schrijvers Kees Kelk en Augusta de Wit, de schilder Peter Alma, de beeldhouwer Hildo Krop, de architecten H.P. Berlage, J.F. Staal en H.Th. Wijdeveld). De dichter Jan Slauerhoff gaf er uiting

aan in zijn poëzie:

*Vermolmde staten wanklen — De Commune
zal rijzen uit de roeste ruïne
En zal een rijk zijn van de gansche aarde;
Herberg voor volkeren, verlost van wallen. . .*

De eerste positieve Nederlandse publikatie over de Oktober-revolutie is de door Struik uit het Duits vertaalde en bewerkte Zwitserse brochure *De overwinning der Bolsjewiki in september 1918*. Struik schrijft: "Het Russische proletariaat heeft de politieke macht in handen genomen en voert door zijn diktatuur de wil uit der massa's van arbeiders en boeren." Vol overtuiging verdedigde ook Struik net als zijn partijgenoten — Roland Holst inbegrepen — de rode terreur en de volgens hen historisch noodzakelijke vervolging van politieke tegenstanders, gelijk de sociaal-revolutionairen in de Sovjet-Unie, en de zware vonnissen die nog onder het bewind van Lenin in 1922 tijdens het eerste politieke proces geveld werden.⁵

Communistische Jeugdinternationale

Struik onderhield contact met de Communistische Jeugdinternationale. Deze was tijdens de Eerste Wereldoorlog voorbereid en in 1919 opgericht. Struik rekende Van Gool tot de wegbereiders en grondleggers van deze mondiale organisatie.⁶ De correspondentie tussen Van Gool en Willy Münzenberg, die zich waarschijnlijk in Moskou bevindt, zou dit kunnen uitwijzen. Toch raakte Struik ook wel eens in tegenspraak met de Communistische Jeugdinternationale. Bijvoorbeeld op het punt van de communistische opvoeding — een thema waarover ook Roland Holst in *De Jonge Socialist* lappen van artikelen schreef. Met het vernietigen van de kapitalistische en het scheppen van een socialistische 'onderbouw' stond naar hun mening niet vanzelf een humane 'bovenbouw'. In navolging van Tom Anderson in Engeland⁷ en in het voetspoor van Van Gool in Nederland pleitte Struik voor communistische zondagsscholen die de aangeboren zachtheid en goedheid van het kinderlijk gemoed — Dirk Struik had toen zelf nog geen kinderen — in bescherming dienden te nemen tegen de ruwheid van de kapitalistische maatschappij. "Geregeld worden op de school [in Engeland] uitgezochte passages behandeld van klassieke werken: Morgan, Marx, de Bijbel. Mogen we sommige trekken uit het onderwijs minder waardeeren, (zoo laat Anderson zijn kinderen de Tien proleta-rische geboden uit het hoofd leeren) over het geheel moet er van zulk een onderwijs veel

Meest rechts met hoed Struik tijdens het CPH-congres te Groningen, 1919. Op de voorgrond David Wijnkoop, Tweede-Kamerlid en redacteur bij de Tribune.

invloed uitgaan. [...] Wij hopen, dat ook wel-dra in Holland Tom Anderson's voorbeeld gevolgd zal worden."⁸ Volgens Struik moet de dienst op de zondagsscholen kort zijn en een liturgisch karakter dragen. Onderwijzers, leraren en predikanten dienen dit werk ter hand nemen. Struik wijdde ook nog een speciale brochure aan de politieke opvoeding van kinderen maar in Nederland kwam het er niet van. De Zaaier was te zwak. De zondagsscholen die elders wel bestonden en een meer stichtelijk dan strijdbaar karakter hadden, konden bij de CJJ dan ook geen genade vinden. Ze werden omgebouwd tot een strijdorganisatie met schoolcellen als organisatorische eenheid. Struik verweet de

CPH-leiding een aan onverschilligheid grenzend gebrek aan interesse voor De Zaaier. Tegelijk was er voor de jeugdorganisatie maar één juiste houding: "de volkomen zelfstandigheid in organisatie en in actie, doch innige samenwerking op alle terreinen, die aan jeugdbeweging en oudere partij gemeen zijn. De proletarische jeugd moet, vooral in deze tijden, leeren zelf te handelen, zelf na te denken, zonder dat van te voren een leuze door een partijleiding is gegeven."⁹ Dit was geheel in de lijn van de opvatting van Roland Holst en van de Zaaier-traditie over de noodzaak van een zelfstandige jeugdbeweging. In de tijd van Van Gool was hier echter tijdelijk geen sprake van.

Annie Romein-Verschoor (meest rechts) met leden van de Revolutionaire Studentenorganisatie. Geheel achteraan in het midden van de deuropening staat Dirk Struik.

foto: Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

Iedere stap en ieder initiatief werd door Van Gool met Wijnkoop doorgesproken. Een lange rij brieven getuigt hiervan. Van Gool wilde zelfs dat Wijnkoop — niet bepaald een jongere meer — De Zaaier op de Zwitserse internationale jeugdconferentie die in 1915 gehouden werd, vertegenwoordigen zou. Wijnkoop vond zichzelf hier niet te oud voor, maar weigerde om politieke redenen.

Een vertrouwelijke missie

Tevens speelde Struik een vertrouwelijke, bescheiden rol bij het fuseren van de Belgische communistische partijen. De oppositie binnen en buiten de Belgische Werkers Partij van uiteenlopende groepen jongeren en volwassenen had geleid tot twee communistische partijen die respectievelijk onder leiding stonden van Joseph Jacquemotte en War van Overstraeten. Voor een goed begrip van de missie van Struik is het nodig kort op de situatie in de Belgische arbeidersbeweging in te gaan.¹⁰

De houding van de Belgische Werkers Partij werd bepaald door de verschrikkingen van de oorlog, de wijze waarop de Duitse legers huishielden, ook onder de burgerbevolking en de jarenlange onderdrukking van de Vlaamse soldaten door Waalse officieren in de loopgraven van het IJzerfront. De BWP weigerde dan ook naar de door Troelstra georganiseerde sociaaldemocratische vredesconferentie in Stockholm te gaan, daarvoor was de haat tegen de Duitsers en de behoefte aan wraak te groot.

Niettemin ontstond er een oppositie binnen de BWP die tegenover degenen die vasthielden aan de nationale saamhorigheid, de strijd tussen kapitaal en arbeid propageerde. Deze oppositie gaf vanaf 17 november 1918 het blad *L'Exploité* uit. Hoewel deze groep om het contact met de arbeidersklasse niet kwijt te raken, binnen de BWP haar standpunt wilde uitdragen, ontwikkelde zij zich steeds meer tot een partij binnen de partij en hield congressen en stichtte de Nationale Federatie van de groepen *Amis de L'Exploité*. Zij kwam op voor ontvoogding van het Vlaamse proletariaat, voor federalisme en terugkeer naar het revolutionaire klassestandpunt. Hoewel de leider Joseph Jacquemotte, een ervaren politicus, bleef aarzelen, dwongen zijn aanhangers hem met de BWP te breken en op 29 mei 1921 leidde dit tot de oprichting van de *Parti Communiste de Belgique*. Een tweede kern vormden de anti-oorlogsgroepen in Vlaanderen die aansluiting zochten bij het Vlaamse activisme en niets wilden weten van het hoogoplaaiende Belgische nationalisme en de volkseenheid-gedachte. Zij schaarden zich in 1917 rond het blad *De Nieuwe Tijd*. Met andere Vlaamse groepen verenigden zij zich, nadat zij door de BWP uitgesloten waren, in september 1919 rond het blad *De Internationale* en richtten in oktober 1919 de *Kommunistische Partij Vlaamse Federatie* op. Van parlement en bestaande vakorganisatie wilde deze niet weten en ze naderde daarmee het radencommunistische standpunt van Pannekoek en Gorter. Een derde groep om-

vatte de afdeling *Socialistische Jonge Wachten* van het arrondissement Brussel die de BWP verliet en zich in 1920 de *Fédération Communiste de Wallonie* noemde, welke het blad *L'Ouvrier Communiste* uitgaf. In november 1920 werd de naam *Parti Communiste de Belgique*. Leider was de kunstschilder War van Overstraeten die in de geest van Gorter en Pannekoek een fel tegenstander was van parlementarisme en vakorganisatie. De *Kommunistische Partij Vlaamse Federatie* sloot zich bij de geestverwante partij van Van Overstraeten aan, zodat er behalve wat losse groepen (onder andere een in Antwerpen) ten slotte twee communistische partijen overbleven.

Struik kreeg tot taak gesprekken te voeren met Van Overstraeten en Jacquemotte en hen over te halen naar Amsterdam te komen, waar het kortstondige West-Europese Bureau van de Comintern gevestigd was, om over fusie te praten. Jacquemotte was niet erg toeschietelijk en kwam niet. Behalve het taalprobleem kan ook het veronderstelde 'gauchisme' van de CPH een rol gespeeld hebben. Hoe het ook zij, op 3 en 4 september 1921 vond onder zware druk van de Executieve der Comintern het fusiecongres plaats. De naam werd: *Vereenigde Kommunistische Partij van België, sectie van de 3e Internationale*. Het standpunt van Struik ten aanzien van de Belgische socialistische arbeidersbeweging werd mede bepaald door de twee Nederlanders die in België werkten en opereerden: Abraham Soep (1874-1958) en de twintigjarige Paul de Groot (1899-1986), beide diamantslijpers. Soep stond met zijn radicalisme links van War van Overstraeten; De Groot, ondanks het grote gewicht dat hij aan de Vlaamse kwestie toekende, aan de kant van Jacquemotte.¹¹ Aanvankelijk liet Struik zich door Soep beïnvloeden. Dit blijkt uit een brief die hij op 10 maart 1920 aan Jacq Engels — deze was gevraagd als redacteur van *De Internationale*¹² — schreef en die interessant genoeg is om in zijn geheel te citeren, ook al omdat deze de heftige emoties in die jaren goed weergeeft:

"Beste Engels,

Pas op voor België. Ik weet er genoeg van om je van ganser harte te waarschuwen. België is, om allerlei redenen, een broeinest van karakterloze intellektueelen.¹³ Bij het morele débacle van het sociaal-patriottisme kroelt dat allemaal naar de Derde Internationale toe en maakt propaganda voor het Kommunisme lastiger dan ze toch al is. Het beste is, van te voren ieder Belgisch blad, en iedere Belg, te wantrouwen. Het klinkt hard, maar 't is noodig. Wat speciaal De Internationale be-

treft, ik geloof, dat de Tribune-schrijver (Soep) het bij het rechte eind heeft. Tot voor kort was van dit blad de leider (misschien nog wel) Jef de Combe, een hoogst onbetrouwbare figuur, die, naar mij gezegd is (maar dit weet ik niet zeker), nu al weer uit de communistische beweging verdwenen is.¹⁴ In ieder geval weet ik van dezen Jef genoeg om hem te wantrouwen, althans in zijn kritisch besef van het kommunisme, en om Soep gelijk te geven.

Voorloopig is het parool (niet alleen voor onervarenen in de Belgische beweging, maar ook voor hen, die zich wat met België bezighouden) wantrouw al het Vlaamsche, dat niet van Smets, wantrouw al het Waalsche, dat niet van Van Overstraeten komt. Er zijn nog andere goede figuren, maar die zijn niet zoo nog door ons beproefd na den oorlog. Maar het beste is: heb je iets met België uitstaande, wend je dan eerst tot mij of tot partijgenoot W.C. van Oordt, gemeente-ontvanger, Nijkerk (G.).¹⁵ Dan kun je eerst hooren of laten informeren, wie de persoon is, waar je in België mee te maken hebt.

Als je beslist voor de Belgen iets wil doen, stuur ze dan goede brosjures en kranten toe. Daar hebben ze hard behoefte aan. Daar kunnen ze genoeg kopie uit overnemen. Schrijf echter niet in Belgische kranten.

De zaak is deze, en het is daarom, dat ik je er uitvoerig over schrijf. Omgang met Belgische socialisten en revolutionairen is voor iemand, die nog niet al te lang in de beweging is, buitengewoon gevaarlijk. Allicht word je door allerlei vriendschapsbanden verbonden aan lui, die met allerlei bijbedoelingen rondlopen en word je, zonder dat je het weet, medepllichtige. Ik durf dit, al beschouw ik mezelf óók als groen in de beweging, te zeggen, omdat ik al wat heb meegemaakt in die Belgische zaken en door een paar ervaren Genossen in die dingen ben ingedrongen — Van Amstel was er een van: die knapte den laatsten tijd een boel Belgische zaakjes op.

Wil je soms van bepaalde personen, die je tegenkomt, naders hooren, dan wil je graag laten informeren. Dat zal me zelfs heel welkom zijn, en als we nieuws te weten komen, doen we er onze werkelijke kameraden in België ook nog een groot genoegen mee. Mocht je anderzijds documenten (kaarten, brieven en dergelijken) hebben, die voor derden leesbaar zijn, en die iets zeggen over Belgische Genossen, laat ze dan eens zien aan mij of stuur ze naar van Oordt. Dat is m.i. de beste dienst, die je aan de Belgische beweging bewijzen kunt.”

Blijkbaar is Struik snel op deze extreme mening teruggekomen. In ieder geval schrijft hij op 23 Augustus 1920:

“Waarde Engels, Onlangs hadden we een briefwisseling over De Internationale, het Vlaamsche weekblad. Reeds toen kon ik je melden, dat mijn wantrouwen tegen dit blad ongegrond was.¹⁶ Naar wat ik nu weet en zie, kan ik ondersteuning van dit blad slechts aanbevelen. Aan de Jeugdbeweging wijdt het ook vrij wat ruimte, meest stukken uit Tribune, nu ook Jonge Socialist. Als je dus eens iets ervoor schrijven wilt, kan ik het slechts toejuichen. Vergeet echter natuurlijk één ding niet: dat je per slot van rekening alleen dan met vrucht er in schrijven kunt, als je van de Antwerpsche toestanden wat weet, zoodat je de zwakke plekken kent. Maar als je de geest in je voelt, kun je misschien ook met eenig succes over Niet-Belgische toestanden schrijven.”

Deels laat deze standpointsverandering zich verklaren uit de scherpe afwijzing van het ‘gauchisme’ door Lenin in zijn rond deze tijd verschenen brochure De Linkse Stroming, een kinderziekte van het communisme waarin het standpunt van Pannekoek en Gorter scherp veroordeeld werd. De CPH-leiding sloot zich bij deze veroordeling aan en dit leidde tot een afwijzing van de politieke conceptie van Pannekoek en Gorter. Struik viel overigens de partijleiding niet direkt bij. Blijkens een brief aan Van Ravesteyn van 6 april 1920 kreeg Struik “meer en meer de indruk [...] dat Gorter, ook al slaat hij door, zuiver voelt en op menig punt gelijk heeft. Een opvatting die door tal van partijgenooten, geen zoogenaamde ‘oppositie’-leden maar ‘goede’ partijgenoo-

ten, gedeeld wordt en die zich met name bij mij meer gaat vestigen sinds ik de internationale kommunistische pers wat meer lees.”

Volgens een brief aan Van Ravesteyn op 28 augustus 1920 stak er nog steeds volgens Struik wel iets waars in de kritiek van Gorter op de kijk van Lenin ten aanzien van West-Europa, maar de stellingname van Pannekoek kan hij niet bewonderen. Struik vraagt om een intelligentere en kameraadschappelijke argumentatie tegen Gorter, want er zijn nog al wat intellectuelen en half-intellectuelen die wel wat zien in het standpunt van Gorter en Pannekoek. Bovendien spellen volgens Struik de Brusselse jongelui van L’Ouvrier Communiste de Nederlandse bladen *De Tribune* en *De Nieuwe Tijd*. Van een later artikel tegen Pannekoek zei Struik dat het demagogisch was en niet argumenteerde. Pannekoek werd door de partijleiding verweten de Britse Labour Party een stelletje reactionaire bureaucraten genoemd te hebben. Maar nog geen half jaar daarvoor was op een Amsterdamse conferentie iedereen met uitzondering van Van Leuven om precies dezelfde reden tegen aansluiting bij de Britse Communistische Partij aan de Labour-party geweest.¹⁷ Op deze manier worden de Pannekoek-aanhangers, onder wie vele jongeren — Struik rekent zich ook tot de jongeren, hoewel hij meent dat Wijnkoop c.s. het bij het goede eind hebben — niet van diens ongelijk overtuigd. Zeker is dat Struik contact had met De Groot die onder de naam Paul van der Schilde in Antwerpen werkte.¹⁸ Er is een brief bewaard gebleven die De Groot hem op 5 januari 1921 geschreven had in antwoord op een brief van Struik van 13 december 1920, maar het contact moet al eerder gelegd zijn. De Groot betuigde Struik zijn erkentelijkheid voor de raad en de steun die hij van

Dirk en Anton Struik op familiebezoek in Lochem bij tante Dieke, 1934. Dirk heeft twee dochters bij zich

hem en Engels ondervond. Hij keerde zich met grote felheid tegen het gauchisme van Soep en ontwikkelde zijn ideeën over de Vlaamse kwestie. Hij stond ondanks reserves aan de zijde van Jacquemotte. Deze brieven duiden erop dat Struik contacten in Vlaanderen onderhield en als raadsman optrad.

Bemoenien met de CPN

In zijn herinneringen schrijft Struik dat hij na zijn doktoraalexamen in 1916 een tijd lang op het redactie bureau van De Tribune, dat toen net een dagblad geworden was, gewerkt heeft. Daardoor zal hij de CPH veel meer van binnen uit hebben leren kennen, maar waarschijnlijk niet tot zijn genoegen. Hij schreef wel stukken in De Tribune, maar een veel-schrijver was Struik nooit. Als gedelegeerde namens De Zaaier in het bestuur van de CPH en als zodanig aanwezig op het partijcongres in 1919, schreef hij in De Nieuwe Tijd een verslag. Drie punten vallen hierin op. Ten eerste hoezeer Struik een hekel heeft aan geklets over details waarbij de hoofdzaken uit het zicht verdwijnen:

“De afgevaardigden weten de behandeling van hun bezwaren en opmerkingen maar in enkele gevallen te tayloriseren. De een had opmerkingen over de advertenties, een tweede over den gedragen toon, een derde over niet beantwoorde brieven, een vierde, een vijfde, een zesde, een zevende over het nut van Sneevliet, een achtste, een negende, een tiende, een elfde over de droevige gebreken van De Tribune en de financieele stroppen, die dit geliefde kind des huizes zijn familie bezorgt.”

Een tweede punt is de doorslaggevende betekenis die Struik toekende aan de resolutie over de centrale plaats van de arbeidersraden in de proletarische revolutie die op de agenda van de geschiedenis staat. De breuk met het radencommunisme van Pannekoek en Gorter heeft zich nog niet voltrokken. Een derde punt dat opvalt in het congresverslag is de nauwelijks verbloemde kritiek op de partijleiding. Deze is volgens Struik alom in de partij hoorbaar:

“Wij kunnen noch willen onzen partij-Olympus onderzoeken, wij moeten alleen slechts aanstippen, dat het soms den schijn heeft, dat er een verdorrende werking plaats heeft in stede van een opwekkende. Het kon overdreven zijn, was het echter niet een van de redenen van den val van Napoleon, dat hij allen, die zich om hem groepeerden, speciaal de ouderen en niet-direkte geestverwanten, zelfs zij, die van

werklust voor zijn zaak tintelden, nooit geheel zonder wantrouwen heeft gehouden.”

De hartelijke verhouding met Van Ravesteyn bekoelde. Deze gaf duidelijk van zijn misnoegen blijk en vond dat mathematici als Pannekoek, Mannoury en Struik teveel Euclides in hun Marx mengden. Zij zouden, met andere woorden, sociale kwesties dusdanig vereenvoudigen dat het rekensommen werden. De kritiek van Struik ging echter niet over de theorie maar over het interne partijleven.

Er vormde zich binnen de CPN een nieuwe oppositie waar Struik toe behoorde en behalve hij ook Jacques de Kadt, Jacques Engels en Roland Holst deel van uitmaakten. Vooral met De Kadt trok Struik veel op.¹⁹ Later schreef De Kadt in zijn memoires lovend over Struik en wist hem en zijn leefwijze treffend te typeren:

“[Struik] was altijd ‘ernstig’ (al had hij vrij veel gevoel voor humor), met zijn verwonderde ogen, die vanachter dikke brilleglazen de wereld inkeken, met zijn uiterlijk, toen al, van ‘verstrooide professor’, wat dus betekende dat zijn haren wild en verward naar alle kanten piekten en zijn kleren er meestal uitzagen of hij in de klassenstrijd knopen had verloren en winkelhaken had opgelopen.

Er was in zijn redeneringen altijd iets abstracts en wereldvreemds, maar hij was ook exact en beslist en in staat snel tot de kern van een vraagstuk door te dringen en helder te formuleren [...]. Zowel als spreker als in zijn artikelen miste hij iedere kleur en alles wat boeiend kon maken; alleen in gesprekken kon hij soms grappig en zelfs geestig zijn.

Ik mocht hem graag omdat aan de zuiverheid van zijn bedoelingen niet getwijfeld kon worden, hij was open en oprecht en trouwhartig, en daarbij van een grote intelligentie en een zeer uitgebreide kennis. Blijkbaar mocht hij mij toen ook heel erg, want hij kwam herhaaldelijk bij me praten, nodigde me uit als ik in Rotterdam moest spreken om mee naar zijn kamer te gaan, waar hij mij verbaasde door het gemak waarmee hij een boek of een document wist te vinden uit hele stapels die overal in zijn kamer lagen. Soms dook hij onder een divan en haalde daar een boek vandaan.”²⁰

De opposanten besloten in de loop van 1921 zich rechtstreeks tot de Executieve van de Comintern te wenden en Struik stelde een uitvoerig schrijven op dat in handschrift bewaard is gebleven.²¹ Het politieke bezwaar tegen Wijnkoop c.s. was dat zij een zigzagkoers voeren: het ene moment de leuze van alle macht aan de raden en het andere mo-

ment de leuze van een eenheidsfront met de SDAP. Interessant is het veroordelen van de breuk met de SDAP in 1909 waar de SDP uit voortkwam. Wijnkoop c.s. hadden alles moeten doen om in de SDAP te blijven in plaats van zich te isoleren in een eigen sektarisch partijtje zonder enige band met de massa. De poging van de Socialistische Internationale om beide partijen te verzoenen en de breuk ongedaan te maken, had Wijnkoop botweg afgewezen. Verder richtte het verslag zich rechtstreeks tegen het optreden van Wijnkoop, terwijl Van Ravesteyn gespaard werd. Wijnkoop oefende een diktatuur in de partij uit en iedereen met een afwijkende opvatting werd als spion of agent geroyeerd. Op die wijze werd iedere discussie monddood gemaakt. De Executieve werd gevraagd ten gunste van de nieuwe oppositie te interveniëren maar voegde Struik er aan toe, voor het geval de Executieve de oppositie veroordeelde, zou deze zich onvoorwaardelijk bij deze uitspraak neerleggen. Henriette Roland Holst schrijft, na een gesprek dat zij tijdens het CPN-congres in 1921 te Groningen met Dirk Struik had, op 20 november 1921 aan haar politieke vrouweling Daniël de Lange over “deze jonge en zeer intelligente partijgenoot”. Hij behoort dan ook tot degenen die de eer te beurt valt met Pannekoek en Roland Holst zelf eind 1921 een bijdrage te leveren voor het laatste nummer van De Nieuwe Tijd. Een mild en diplomatiek stuk vergeleken met de scherpe brief aan de Executieve kort tevoren. Over de vervanging van de onafhankelijke De Nieuwe Tijd door een partijorgaan zegt Struik: “Overwegingen van piëteit en overwegingen van praktischen aard pleitten voor het behoud van den ouden naam voor het nieuwe tijdschrift, er bleken evenwel redenen te zijn om dien naam niet te bewaren. Mevrouw Roland Holst vreesde van een partijtjdschrift een grotere belemmering van de vrije meeningsuiting, voor een wetenschappelijk blad een noodzakelijke eisch, Wijnkoop deelde die vrees niet.” Waarschijnlijk deelde Struik de vrees van Roland Holst wel. Roland Holst en Struik bevonden zich met hun vrees in ieder geval in het goede gezelschap van Friedrich Engels, die pleitte voor de relatieve autonomie van de theorievorming die organisatorisch tot uitdrukking moest komen in tijdschriften die onafhankelijk van de partijleiding waren.²²

Afscheid van de partijpolitiek

De twisten binnen de Nederlandse communistische partij gingen Struik steeds meer tegenstaan en zullen er toe bijgedragen hebben dat hij niet voor de partijpolitiek maar voor

de wetenschap koos. Tevergeefs probeerde De Kadet hem over te halen zich kandidaat te stellen voor het partijbestuur. Met een beroep op zijn persoonlijke omstandigheden wimpelde hij dit voorstel af. Alleen voor de partij-scholing bleef Struik nog korte tijd iets doen, maar hij schreef in zijn memoires op p. 246: "Ik was moe van de fraktiestrijd, waarvoor ik niet geschikt ben, en die niet veel uithaalde."

Noten

- 1 Dit is te vinden in zijn memoires, 'Mijn socialistische jaren in Nederland. Herinneringen uit 1914-1924', in: *Jaarboek voor de geschiedenis van socialisme en arbeidersbeweging in Nederland 1977*, Nijmegen: SUN 1977, p. 191-246. Het citaat is te vinden p. 196-197.
- 2 Van Ravesteyn vertaalde het boek van H.N. Brailsford, *Der oorlog van staal en goud; eene studie omtrent den gewapenden vrede (1914)* en bundelde zijn eigen opstellen in *Wereldoorlog (1916)*, voorzien van een voorwoord door Henriette Roland Holst. Brailsford heeft door de vertaling van zijn op de politieke actualiteit inspelende boeken op beslissende momenten in de Nederlandse socialistische ideeëngeschiedenis een aanzienlijke rol gespeeld.
- 3 Over Van Gool (1882-1919) zie de fraaie levensschets van Henny Buiting in het *Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging*, deel 4, Amsterdam 1990, p. 66-68.
- 4 Ger Harmsen, *Blauwe en Rode Jeugd*, Assen 1961, p. 65.
- 5 Roland Holst in een brief van 19 juli 1922 aan D. de Lange: "Het is jammer dat de onvermijdelijke veroordeling der sociaal-revolutionairen weer aanleiding zal geven tot allerlei gehets, en de sympathieën weerverminderen." Jacques de Kadet "considered a death sentence to be necessary and legitimate, although he added that the communists had no desire at all to shed blood." in: Marc Jansen, *A show trial under Lenin. The trial of the Socialist Revolutionaries, Moscow 1922*, 1982, p. 164. De geëiste doodstraffen werden omgezet in gevangenisstraffen van vijf jaar.
- 6 'Holland' in: *Jugend der Revolution — Drei Jahre proletarische Jugendbewegung (1918-1920)*, Berlijn z.j., p. 404

Politieke artikelen van Dirk Struik

- 1 'Enkele geestesstromingen in de studentenwereld', in: *De Nieuwe Tijd*, 1917, 264-271 (overgenomen uit het Leidse studentenblad *Minerva*).
- 2 *De overwinning der Bolsjewiki*. Naar de Zwitserse Jeugdbrochure "Kampf und Sieg der Bolschewiki" voor Holland bewerkt door Dirk Struik. Uitg. Revolutionair Socialistisch Jeugdkomitee. Den Haag, september 1918.
- 3 'Het Kommunisme en het opkomend geslacht', in: *De Nieuwe Tijd*, 1919, 23-28, 167-174, 594-602, 625-630.
- 4 'De Bolsjewiki, de openbare diplomatie en de radiotelegrafie', in: *De Nieuwe Tijd*, 1919, 85-86.
- 5 'Het Groningsch congres der communistische partij', in: *De Nieuwe Tijd*, 1919, 464-469.
- 6 'Andries van Gool overleden', in: *De Nieuwe Tijd*, 1919, 685-689.
- 7 Samen met Jan Romein, 'Friedrich Engels.

Zijn laatste politieke bijdragen — strijdbare recensies in de *Communistische Gids* — dateren van 1922. In 1925 volgden nog enige reisbrieven uit Italië, waar hij zijn wiskundestudie vervolgde. In 1926 aanvaardde hij een baan als wiskundige aan het Massachusetts Institute of Technology dat hem in 1949 tot gewoon hoogleraar benoemde. Uit de partijpolitiek trok hij zich radikaal terug. Wel schreef

hij nog in de jaren daarna artikelen voor marxistische en communistische periodieken en enige boeken voor de CPN-uitgeverij Pegasus van filosofische en wetenschapshistorische aard. ←

Dankwoord

Graag wil ik Jan Willem Stutje bedanken voor zijn waardevolle aanwijzingen.

- 7 Tom Anderson opende in 1894 de eerste socialistische zondagschool. In de meeste Engelse steden vond dit navolging.
- 8 *De Nieuwe Tijd*, 1919, p. 601-602.
- 9 *De jonge socialist*, juni 1920.
- 10 Zie van de historicus en militant der Belgische Communistische Partij, Leo Michielsens, *Geschiedenis van de Europese arbeidersbeweging*, deel III: *Tussen de wereldoorlogen. A. Na oorlogse ontredde en kapitalistisch herstel (1918-1929)*, 1980, p. 259 e.v.
- 11 Jan Willem Stutje, 'Abraham Soep (1874-1958). Portret van een bandeloze rebel', in: *Bulletin Nederlandse Arbeidersbeweging*, nr. 24, december 1991, p. 2-37.
- 12 Engels in: *Zestig jaar socialistische beweging*, 1979, p. 28: "Er was een groep intellectuelen in Brussel onder leiding van Jaquemotte en een groep handarbeiders in Antwerpen. De twee groepen 'lagen elkaar niet'. De Antwerpse groep ging een weekblad uitgeven en zocht een redacteur. Er waren in die groep mensen, die in de oorlogsjaren als militair geïnterneerd waren geweest in een kamp bij Amersfoort en daar had ik met ze kennis gemaakt. Nu vroegen ze mij redacteur te worden. Het was natuurlijk glad onmogelijk om vanuit Rotterdam een Antwerps blad te redigeren. Ik was dus wel bereid regelmatig mee te werken aan het blad, dat 'De Internationale' heette."
- 13 Engels tekent op de brief aan: "In Antwerpen hadden ze geen intellectueelen alleen arbeiders."
- 14 Stutje schrijft mij dat Jef de Combe uit de Natuurvriendenbeweging voortkwam en lid was van de 'Vlaamse Toeristenbond'. Zowel in de VTB als de Vlaamse Jeugdherberg Centrale

- vinden we dezelfde mengeling van socialisme en flamingantisme.
- 15 Van Oort was belast met de partijbeveiliging en was ook behulpzaam bij illegale grensoverschrijdingen.
- 16 Deze brief of brieven zijn mij niet bekend.
- 17 De in 1906 gevormde Labour-partij was een overkoepelend orgaan van vakbonden en linkse partijen en groepen. Pas in 1918 aanvaardde de Labour-partij het door het echtpaar Webb geschreven socialistische programma.
- 18 Paul (Saul) de Groot (1899-1986), geboren te Amsterdam en zoon van een diamantbewerker, verhuisde met zijn ouders in 1901 naar Antwerpen, werkte hier als diamantbewerker, huwde met Sally Borzykowska, een Poolse, en werd vanwege zijn communistische activiteiten in 1923 uitgewezen. Na twee jaar in Frankrijk gewerkt te hebben, keerde hij eind 1925 naar Amsterdam terug.
- 19 Zie de levensschets van Jacques de Kadet (1897-1980), geschreven door Rob Havenaar in: *Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging*, deel 5, Amsterdam 1992, p. 141-145. De Kadet was ambtenaar bij de PTT en autodidact.
- 20 J. de Kadet, *Uit mijn communistentijd*, Amsterdam, 1965, p. 199-200.
- 21 Aangezien in het memorandum *De Tribune* van 24 augustus 1921 geciteerd wordt, moet het na die datum geschreven zijn.
- 22 Brief van Engels aan Bebel, gedateerd 1 mei 1891.

- Een levensbeeld voor jonge arbeiders', in: *De Nieuwe Tijd*, 1920, 707-717. Voetnoot bij deze titel: "Eerste hoofdstuk van een bij de KJl in het Duitsch uit te brengen brosjure. Een Hollandse vertaling is in bewerking en zal binnenkort verschijnen bij de uitgever van dit tijdschrift."
- 8 D.K. Winter, 'Onze taktiek tegenover de partij der ouderen', in: *De Jonge Socialist*. Orgaan van den Revolutionair-Socialistischen Jeugdbond De Zaaier, juni 1920.
- 9 Anoniem, 'Holland', in: *Die Jugend der Revolution. Drei Jahre proletarische Jugendbewegung 1918-1920*. Berlin o.J., 395-410
- 10 D.K. Winter, 'Het twaalfde Congres der Communistische Partij', in: *De Nieuwe Tijd*, 1921, 743-756.
- 11 D.K. Winter, 'Boekbespreking: I. Wardin — Die sozialrevolutionären Mörder und die sozialdemokratischen Advokaten (Tatsachen und Beweise); J. Schafir — Die Ermordung der 26 Kommissare in Baku und die Partei der Sozial-

- revolutionäre; Ignatjew — Die Tätigkeit der Sozial-Revolutionäre in Archangelsk; L. Trotzki — Zwischen Imperialismus und Revolution. Die Grundfragen der Revolution an dem Einzelbeispiel Georgiens; C. Grünberg — Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung', in: *Communistische Gids*, 1922, 744-747.
- 12 D.K. Winter, De communistische propaganda onder de kinderen, Rotterdam 1923.
- 13 D.K. Winter, 'Het heilige jaar. Indrukken uit Italië', in: *De Communistische Gids*, 1925, 226-229.
- 14 D.K. Winter, 'Brieven uit Italië. I: Uit den Senaat', in: *De Communistische Gids*, 1925, 327-331; 'II: Over het fascisme', in: *De Communistische Gids*, 1925, 450-453.